

Антюшина и др.]. – М.: Весь мир, 2007. – С. 451.

27. *История Дании. XX век.* / отв. ред. Ю.В. Кудрина, В.В. Рогинский. – С. 90.

28. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу. – С. 129.

29. Мельничук О.А. Соціальне страхування сільських робітників в Україні у 1920 – 30-х рр. – С. 32.

30. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу. – С. 130.

31. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 113-115.

32. Мельничук О.А. Організація соціального захисту населення УСРР у період непу: відступ від доктринальних принципів чи пристосування до нових умов? – С. 137.

33. Громадські роботи як форма трудової допомоги безробітним в УСРР у 20-х рр. XX ст. / Р. Д. Прилипко. – С. 151.

34. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 17-18.

35. *Каплун С.И. Охрана труда в СССР.* – М.: Вопросы труда, 1925. – С. 23.

36. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. – С. 16-17.

Аннотация

В данной работе на основе компаративного анализа делается попытка осветить положительные и отрицательные моменты, проследить общие и отличительные черты в положении рабочих европейских стран и советской Украины в 20-х гг. Рассматриваются отдельные аспекты жизни рабочего класса Европы и СССР в указанный период.

Ключевые слова: рабочие, условия труда, социальное обеспечение, заработная плата, безработица, профсоюзы, рабочее движение, Украина, Европа.

Annotations

This article based on the comparative analysis attempts to highlight the positive and negative aspects, to trace the common and distinctive features in the situation of workers European countries and the Soviet Ukraine in the 20-s of XX century. Some aspects is considering of the working class of Europe and USSR during this period.

Keywords: workers, working conditions, social securement, wages, unemployment, unions, the labor movement, Ukraine, Europe.

Ольга Охріменко
(Київ)

ПРОБЛЕМА КОРДОНІВ В ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СТОСУНКАХ НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОЇ «КУЛЬТУРИ»

Проаналізовано питання проблеми кордонів в польсько-українських стосунках на

сторінках паризької «Культури». Висвітлено роль журналу та його редактора ЄжиҐедройця для налагодження польсько-українського примирення.

Ключові слова: «Культура», редактор, кордон, польсько-українські стосунки, ЄжиҐедройць, українське питання

Найважливішим питанням польсько-українських стосунків, яке підняла «Культура», були кордони. Сталося це в рамках дискусії, яку розпочав ЄжиҐедройць на сторінках свого видання 1952 року.

ЄжиҐедройць (1906-2000) – редактор часопису "Культура", що видавався польською мовою у Парижі з 1947 по 2000 рр. Його часто називають найвидатнішим редактором в історії європейської культури через величезний вплив, що його він мав не лише на польську, але й усю прогресивну європейську інтелігенцію другої половини ХХ століття. У роки комуністичної диктатури часопис "Культура" був, за словами Адама Міхніка, головного редактора "Газети виборчої", "дзвоном, що будив від апатії, звільняв від страху, посилав з еміграції слово правди і волі". ЄжиҐедройць чимало зробив і для України. Саме він підкреслював, що нормалізація польсько-українських взаємин є центральним питанням для незалежності і стабільності увсьому посткомуністичному регіоні. Його теза "Не може бути вільної Польщі без вільної України" лягла в основу східної політики нової демократичної Польщі на сучасному етапі[1].

Проблему кордонів в польсько-українських стосунках на сторінках часопису «Культура» досліджувала Б.Бердиховська в своїй роботі «Ґедройць та українці». Там авторка приділила увагу дискусії довкола цього питання. Привертають увагу праці Марії Сенич, Олі Гнатюк, Б.Осадчука, Б.Бакули[12].

Але дослідження питання проблеми кордонів на шпальтах паризької «Культури», на сучасному етапі в повному обсязі, на жаль, не розкрито, і потребує більш ґрунтового і глибокого наукового осмислення. Завдяки дослідженню даної теми ми можемо проаналізувати різні сторони висвітлення українського питання на сторінках часопису «Культура» та оцінити роль редактора Є.Ґедройця в даному питанні, чим і обумовлюється актуальність даної роботи.

Мета нашої статті – показати важливість представлення українського питання щодо кордонів на сторінках «Культури», та дослідити, яку роль воно відіграло для польсько-українського порозуміння.

Після Другої світової війни питання лінії кордону вирішила третя сила, не враховуючи інтереси зацікавлених сторін. Частина колишньої Другої Речі Посполитої

ввійшла до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки, а польська держава потрапила під вплив Радянського Союзу.

У воєнний час польсько-українські відносини дуже ускладнилися й конфлікти загострилися, хоча наприкінці війни польські і українські некомуністичні збройні сили навіть намагалися почати співпрацю. Проте у питанні територіальних змін жодна зі сторін не була готовою йти на поступки. Кур'єр польського еміграційного уряду настрої польського суспільства 1944 року описав так: «Точно можна сказати одне: польське суспільство ніколи не погодиться жити в Польщі без Львова і Вільнюса. Вони собі цього не уявляють».

Територіальне питання тривалий час було в центрі польських міркувань про східних сусідів. Польські політичні сили дуже болісно сприйняли перетворення *східних кресів* їхньої держави на західні області Української, Білоруської та Литовської Радянських Республік.

Що ж власне таке «східні креси», цей наріжний камінь спотикання обох народів? *Східні креси* (пол. *Kresy Wschodnie*, від польського слова «крес» — границя, кінець, край) — польська назва територій сьогоденної Західної України, Білорусії і Литви, що колись входили до складу Польщі; «східна окраїна». Польські жителі цих територій, у тому числі репатрійовані до Польщі, можуть називатися кресов'янами або зневажливо —забуголями.

Термін «Креси» з'явився в середині XIX ст. у творах польського поета Вінцент Поля, зокрема в поемі «Могорт» (1854), в якій описуються події незадовго після «уманської різанини», на кордоні Речі Посполитої і Кримського ханства. Поширенню терміну сприяло уявлення про особливу цивілізаторську місію поляків на цих землях, і походження найбільших польських поетів - Адама Міцкевича та Юліуша Словацького з цих земель. Слово «Креси» вкоренилося в польський літературі і публіцистиці як означення територій на схід від Вільно і Львова, які до кінця XVIII ст. належали Речі Посполитій. У міжвоєнний період, Другої Речі Посполитої офіційна назва «Східні креси» стосувалося заселених українцями, білорусами і литовцями воєводств (Львівського, Тернопільського, Станіславського, Волинського, Поліського, Білостоцького, Віленського і Новогродського).. У 1924 польським парламентом був прийнятий особливий «кресовий» закон, за яким з метою асиміляції місцевого населення на Західній Україні і в Західній Білорусії вводилося двомовна шкільна освіта.

Протягом довгого періоду історії термін «креси» несе у собі певне політичне, історичне, культурне та етнічне забарвлення. Нагадаймо читачам, що кресами поляки, як правило, називають колишні свої східні території, східні окраїни Другої Речі Посполитої,

але у вужчому значенні цього слова, креси – це перш за все сучасна територія Галичини.

Незважаючи на те, що Галичина нині є невід’ємною частиною України, значна частина поляків і надалі вбачає у ній одвічну польську територію, яка була втрачена у 1939 році.

Можемо розуміти ностальгію тих поляків, що були насильно виселені комуністичним режимом і назавжди залишили свої домівки і могили рідних їм людей, але чимало з них поняття «креси» зводять у політичну площину. Цікаво, що представники різних «кресових» товариств та організацій не вживають цього терміну до Холмщини та Підляшшя чи Лемківщини, що нині є у складі демократичної Польщі. Ніхто з українців, навіть з тих, що були насильно виселені комуністичними режимами з рідних земель не називають Лемківщину, Надсяння, Холмщину чи Підляшшя «нашими кресами», хоч ностальгія українців до цих рідних їм територій є неменшою, ніж у поляків.

Як показали останні дослідження та спостереження, за останні роки, завдяки державній підтримці, по всій Галичині йде планомірне розширення прав польської меншини в усіх напрямках: історичному, культурному та релігійному, чого, на жаль, нема в українському Закерзонні, що нині перебуває у складі Польщі.

На сучасному етапі, нещодавно як інформує польськомовна газета «Кур’єр галицький», відбулася XX Оссолінська зустріч за участю польських та українських вчених і політиків, які обговорювали проблему «кресів». Зустріч була організована дирекцією наукового закладу ім.Оссолінських у Вроцлаві та Львівською науковою бібліотекою ім.В.Стефаника. Семінар відбувся за особливого сприяння збоку директорів цих установ – Адольфа Юзвенка, Мирослава Романюка та репрезентантки Оссолінеуму у Львові Вікторії Малицької.

На зустріч прибули: директор студій Східної Європи Варшавського університету, відомий історик Ян Маліцкі, МечиславДобровські, Анджей Новак, Богдан Сивінські, Яцек Лукашевич, Здіслав Мах, Адам Маніховські, міністри ТомашМерте та АнжейКунерт. Крім того, присутніми були – амбасадор РП в Україні Гентик Литвин, генеральні консули та члени консульств РП в Україні. На зустріч прибув і відомий білоруський політичний діяч та вчений Станіслав Шушкевич, а також польський дисидент і політолог Адам Міхнік.

З української сторони на зустрічі були відомі вчені як-от: Микола Литвин, Леонід Зашкільняк, Марія Тарнавецька, Богдан Гудь, Борис Возницький, Роман Чмелик та інші.

Зустріч проходила на високому академічному рівні, де обговорювалися важливі проблеми, що стосуються різних аспектів так званих «кресів». Були різні думки і погляди,

але на нашу думку, найбільш важливою була проблема, висунута до дискусії Романом Чмеликом. Він запропонував польській стороні змінити назву «креси» на якусь іншу, бо ця назва є неприйнятною для українців, особливо галичан і тих, хто був насильно переселений із Закарпаття. Було підкреслено, що термін «креси» є «політичним і образливим для галицьких українців, адже нині Галичина є територією великої України і мислити її «кресовою» є повним анахронізмом.» Подібну думку підтримав і професор Львівського національного університету імені Івана Франка – Л.Зашкільняк[2].

Наріжним каменем суперечок польських та українських емігрантів залишався кордон. Усі українські еміграційні середовища виступали за те, щоб його визначили за етнічним принципом, - за Ялтинські кордони. Водночас цей принцип міг означати й бажання українців отримати Перемишль та Холм. Натомість поляки офіційно виступали за кордон 1920 року, визначений у договорі Симона Петлюри та Юзефа Пілсудського. Вони боялися, що українці збільшать територіальні вимоги, а українці боялися, що поляки не відмовляться від земель, що стали західноукраїнськими. Тому перед тим як розпочати офіційну співпрацю, українці вимагали від польської сторони публічних гарантій щодо майбутнього кордону. Проте поляки оптимальним вирішенням проблеми вважали польсько-українську федерацію[3, с.80].

Як зазначає Христина Чушак, польські та українські емігранти (серед них Станіслав Скшипек, Зенон Пеленський) на той час зауважили, що Польща не зможе повернутися на колишні кордони - станом на 1949 рік звідти було виселено майже всіх поляків. Тому автори статті «Пани» і «різуни» Гжегож Мотика та Рафал Внук стверджують, що українські політики зробили помилку, коли не пішли на переговори з поляками, вимагаючи щоб ті спершу визнали українськість земель, які відійшли до УРСР 1939 року, а потім остаточно після Ялтинської конференції. Однак погоджуючись на такі переговори, українці визнали б польськість цих земель. Окрім цього, українська сторона не могла «зректися» українців, які мешкали на цих територіях. У повоєнний час українці становили там безумовну більшість. Таке порозуміння давало б вагому підставу ідеологічним потугам Польської Народної Республіки та Радянського Союзу ще більше критикувати емігрантів.

Отже, питання кордонів було основною причиною фіаско співпраці офіційних інституцій польської та української еміграції. Станом на 1950 рік активні спроби налагодити контакт між польськими та українськими еміграційними політичними інститутами майже припиняються[3, с.82].

Навіть, в середині 50-х років, це питання ще болісно лунало серед українських

емігрантів. Наприклад, Представництво виконавчого органу Української Національної Ради в США слушно зауважували: «Виступи певних польських політичних чинників з останнього часу відносно східних кордонів Польщі примушують нас скласти вам в тій справі деякі додаткові вияснення. До згаданих виступів треба, між іншим зарахувати декларацію польського екзильного уряду в Лондоні з 28.01.1957 року, в якій сказано, що легітимний польський уряд буде далі змагати до відзискання польських передвоєнних східних кордонів заснованих на російсько-польському Мировому договорі заключеному в Ризі 1921 року, міста Вільно і Львів мусять бути повернені Польщі. Аналогічного змісту заяву зложив міністр того ж самого уряду Ксавєри Глінка у своїй промові, виголошеній на засіданні Ради Речі Посполитої Польської в дні 29.06.1957 р. Ті ж самі претензії повторюються в еманіпаціях Ради Єдності Народовей в Лондоні і Конгресу Американської Полонії з останнього часу. Для оновлення послаблюючого зацікавлення американській поляків тими претензіями прибув в серпні цього року до США прем'єр польського екзильного уряду Антоні Пайонк, який у своїх роз'їздах на тутешньому терені закликає громадян польського походження до відносної політичної акції. Вважаємо своїм обов'язком звернути увагу на загрозливі наслідки такої польської гри. Архіви урядів західних держав є повні українських документів і матеріалів, які доказують безспірно українські права до всієї української етнографічної території, що між двома світовими війнами входила в склад Польщі, а якої частина на основі Ялтинського договору була включена до УСССР. В меморандумі 1951 року заява бувшого міністра закордонних справ Великої Британії Антона Ідена, в якій він на дотичний запит одного з англійських парламентарів відносно територіальних постанов Ялтинського договору, зокрема включення частини згаданої території до Советської України, відповів, що «це питання є українською, а не російсько-польською проблемою. Разом з тим, хочемо пригадати мотиви, які лягли в основу згоди уряду США на прилучення вище зазначеної частини західно-українських земель до Советської України, наведені в протоколах Ялтинського договору під заголовком «Акт езекутивного Секретаріату щодо Польщі». Там сказано про польські границі, «ми повинні ужити нашого впливу, щоби отримати розв'язки тієї проблеми, яка зменшила би майбутні точки тертя, можливість ірредентизму і кількість меншинних груп, що були би переселені у вигляді постанови – все те з тією метою, щоби та розв'язка причинилась в можливо найповнішій мірі до мира і майбутнього спокою в Європі. Стараючись доказати слушність своїх претензій, деякі польські політичні чинники покликаються на те, що Галичина (частина прилученої до Советської України території) протягом кількох століть входила в склад давньої польської держави. На це слід

зауважити, що після розподілу Польщі з кінцем 18 століття та ж Східна Галичина ввійшла в склад Австрійської держави і вона залишалася в ній до кінця Першої світової війни. За час своєї приналежності до Польщі український народ боровся за своє визволення і ця боротьба довела до ослаблення Польської держави, а в решті до її упадку та розподілу з кінцем 18 століття. До того факт поневолення не доказує правності стану неволі. Ніяка неволя не створює права. Сама Польща була через півтора століття до покінчення Першої світової війни позбавлена своєї державності». Треба теж пригадати, що після завершення Першої світової війни і розпаді Австрії на території Галичини була створена незалежна українська держава, яку заатакувала Польща і після довшої польсько-української війни при допомозі озброєних і призначених Антантою для боротьби з російськими більшовиками військ генерала Галера окупувала згадану територію. Як биті війська в той критичний для більшовиків час замість наступати на українську поверх 100 тис.армію з'єднались були з нею, то сьогодні не висіла б над світом гроза більшовицької агресії. Пізніше рішенням конференції Амбасадорів проти поважних сумнівів і не питаючись про волю населення, прилучено Галичину до Польщі, при чому держави Антанти не прийняли гарантію за її польські східні кордони. Тим же самим рішенням наложено на Польщу обов'язок встановлення для приєднаної території автономного режиму, однак вона ніколи цього забор'язання не виконала.Режим Поверсальської Польщі має свою літературу, на яку в першу чергу складено видання самих польських політиків і публіцистів. Передача негативної оцінки зображеної тими ж виданнями продовжила би надміру зміст цих зауваг. Польський режим в Західній Україні у відношенні до українців поміж двома світовими війнами, зображено основно в українській пресі, окремих видавництвах, промовах українських послів до польського парламенту і численних меморандах, адресовані до Ліги Націй та урядів західних держав. Стримуємося від його ближчої характеристики. Американське офіційне видавництво Державного Департаменту про планування післявоєнної закордонної політики США, опубліковане в році 1950 окреслює те польське правління як образ «горя і невдачі».Жаліючи, що серед польської еміграції послабився інтерес до українських, білоруських та литовських земель, які перед останньою світовою війною належали до Польщі, названий міністр КсавериГлінка ось як обгрунтовує відносні польські претензії: «Уряд Речі Посполитої Польської, спираючись на історичному досвіді трактує всякі погляди, що звужують роль і завдання Польщі до рамців національної держави, замкненої в етнографічних кордонах, як суперечні в принципі з польською традицією з інтересом і розвитком всіх інших народів, що живуть в тих областях Європи». Не окреслює пан Глінка ближче ролі і завдінь Польщі, які на його думку стоять перед

нею. Та роль і ті завдання, які ставила собі польська політика до часу розподілу Польщі та у відродженій польській державі-зазнали - як учить історичний досвід, повної невдачі і довели до катастрофи саме через польське поневолення чужих народів. Чи годилося поновити традицію такої понурої минувшини і створити тим самим нову загрозу для міжнародного миру та викликати новемариво людського кровопролиття [4]?

Відносно ж інтересів і розвитку інших народів, що живуть в суміжній до Польщі області Європи, то це їх виключне діло. Інакше ми б повернулись до колонізаторських традицій.

Як зазначає Богуміла Бердиховська, паризька «Культура» виходить на дискурсивну арену польсько-українських територіальних суперечок в 1952 році. Сталося це в рамках дискусії, яку розпочав Єжи Гедройць-головний редактор «Культури» на сторінках свого видання. Питання кордонів привертало увагу редактора за багато років до того, як він вирішив порушити його на сторінках свого видання. 1949 року він писав до Анджея Бобковського: «Я хочу просто піднімати конкретні питання, яких ми усі боїмося. Приміром, федерація з Литвою, а що з Вільном та Україною, і як це узгодити з ризьким договором?».

Ще одним прикладом, який показує зацікавленість редактора українським питанням, до переоцінки відносин, є запровадження в «Культурі» окремої рубрики під назвою «Українська хроніка». Безпосередньою причиною запровадження цієї рубрики було замовчування української проблематики в польській еміграційній пресі або зведення її до переліку польських претензій на адресу українців: «У польській еміграційній пресі небагато пишеться про українців, а в українській, своєю чергою, - не багато про поляків. Мало робиться спроб зрозуміти один одного, і вже зовсім бракує намагань порозумітися»[5, с.28-29].

Початком великої дискусії, яка призвела до того, що редакція «Культури» виступила за перегляд ризького кордону, була стаття одного з найважливіших радників Гедройця в українських справах - Юзефа Лободовського. Ця стаття під назвою «Проти почвар минулого» містила програму, адресовану редакції видання. Основний її постулат: незалежність України є одним із життєвих інтересів Польщі, так само як і тісна польсько-українська співпраця. Найкраще було б, якщо б ця співпраця відбувалася в рамках центральноєвропейської федерації, адже «Україна як член федерації, що охоплювала б країни Центрально-Східної Європи, не повинна мати таких далекосяжних побоювань, щодо польського домінування. Якщо йдеться про Східну Галичину, то публіцист пропонує для неї східний кондомініум. Стаття Лободовського в польському контексті

була цікавою спробою по-новому сформулювати цілі та форми польської політики щодо України, проте з української сторони, цей текст був значно запізнілим. Стаття викликала досить жваву дискусію на сторінках «Культури». Відгуки про публікацію були переважно позитивними, але дехто вважав, що проект цього кондомініюму не припадає до душі саме українцям. В українській пресі стаття Лободовського викликала досить значну, але суперечливу реакцію. Добру волю редакції було оцінено, але самій концепції не віщували успіху.

Переламним моментом української дискусії в «Культурі» стала публікація в листопадovому номері за 1952 рік листа Ю.З.Маєвського, який пропонував прийняти повоєнні кордони Польщі: «Поляки люблять домагатися справедливості і знають її ціну, та коли самим доводиться відмірювати справедливість для когось, ми прикладаємо дуже куцу і хтозна чи не геть фальшиву мірку. Майже три чверті поляків, що опинилися на еміграції, походять із так званих Східних Кресів. Значна їх частина поселилася була на Волині, Поліссі та Поділлі як польські «колоністи» після рільничої реформи, інші-нащадки польських родин, які живуть тут справіку, давньої шляхти.

Східні Креси, разом із кількома мільйонами русинів (українців), білорусів та литовців перепали Відродженій Польщі внаслідок ризького трактату. Вільно на півночі, Львів на півдні- ці такі «щиропольські» міста завдали нам найбфльше клопоту й наробили ворогів. Так само, як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецин і Гданськ, так і литовці слушно домагаються Вільна, а українці Львова. Історія свідчить, питомо польськими містами вони ніколи не були. І хоч фактом є те, що більшість мешканців Львова і Вільна до 1939 року вважали себе поляками, то все ж грубо помиляється той, хто стверджує, нібито ці міста слід колись повернути Польщі. Литовці ніколи не забудуть про Вільно, й доти не буде між нами згоди, поки ми їм цього Вільна не віддамо. З другого ж боку, українці не подарують нам Львова. Після закінчення останньої війни Східні Креси було «очищено» від поляків. Якщо раптом дійде до третьої світової війни й до можливої поразки Сoвeтської Росії, наші апетити на Львів і Вільно мають уже остаточно згаснути. Нехай литовці, доля яких складається ще тяжче, ніж наша, радіють зі свого Вільна, а у Львові хай майорить синьо-жовтий прапор. Нам же треба звернути погляди на Вроцлав, Гданськ, Щецин і будувати Польщу на її власному ґрунті...»[6, с.157-159].

Цей лист викликав справжнє обурення із польської сторони. На редактора і «Культуру» посипалися звинувачення і образи. Були навіть, ті, хто припинив переплачувати журнал. Як слушно зазначає Б.Бердиховська, що часопис опинився в дуже скрутній ситуації, редакція вирішила захищати своє право на вільну дискусію про східні

кордони (в таких спосіб «Культура» фактично перейшла від концепції кондомінію до прийняття повоєнних кордонів): «Польсько-українське становище 1939 року ні в його політичному, ні в територіальному аспекті не вважаємо ідеалом, який безумовно належить відбудовувати. Якраз навпаки. Позаяк у Східній і Центрально-Східній Європі існує понад 30 спорів щодо кордонів, певним є те, що в обставинах облаштування нової європейської системи багато кордонів- серед них і польський східний кордон 1939 року- мусять бути переглянуті. Суттєвим у цій справі є лише одне: можливі зміни чи поправки не повинні бути накинутими чи продиктованими, а мають опиратися на вільний вибір польського та українського народів. Ми прихильники змін, але тільки таких, за які в майбутньому віддадуть свій голос уповноважені представництва польської та української націй. Дискусія наволо листа Маєвського свідчить, що на початку 50-х років значна частина еміграційної громадськості була не здатна змиритися з втратою східних земель. Публікація цього листа і дебати довкола нього стали поворотною точкою в політичній стратегії «Культури» і водночас заклали фундамент концепції нової східної політики. Те, що доти було змістом листування редактора «Культури» з найближчими друзями, стало офіційно виголошеною позицією видання. Через кілька років Гедройць визнав своїм безперечним успіхом те, що йому вдалося спровокувати дискусію довкола східного кордону: «Зрештою, я не узурпую собі жодних прав і не маю наміру гооврити ні вій чийого імені, тим паче від імені нації, країни чи еміграційного середовища. Наше завдання- бути чимосьна кшталт дріжджів і популяризувати певні думки...»[5, с.31-32].

На думку Анджея Ковальчика, публікуючи цей лист, Гедройць зачепив тему дуже болючу для поляків як у країні так і на еміграції. Ставлення до Львова і Вільнюса не можна ні недооцінювати, ані списувати на прояви ностальгії. Прив'язанність до прикордонних земель, яке тривало більш ніж життя покоління яке його знало, не можна вважати проявом ревізіонізму чи агресивності. Жодна історична нація не могла б легко погодитися з втратою таких важливих територій, які надовго записані в її культуру та історичну свідомість, навіть якби не бракувало аргументів, які доводили б необхідність поступитися цими теренами. Тим більше, що східні землі Речі Посполитої відірвали від неї за трагічних обставин і дісталися вони одному із загарбників як військова здобич.

Як зазначає Ковальчик: «Проблема східного кордону в Польщі з'явилася в «Культурі» не тільки як публіцистична тема, предмет полеміки із колами таких емігрантських угруповань, як Національна Партія чи пілсудчики. З самого початку Гедройць розумів східну проблему, перш за все, нової політики Польщі, який не тільки чекатиме на здійснення за сприятливих обставин, але й сам почне створювати новий

клімат і сприятиме відносинам між Польщею та її східними сусідами. Гедройць не сумнівався, що найзагрозливішими для радянської імперії є національні рухи, а комуністам та їх ідеології може протистояти лише пробуджена національна свідомість. Вирішальним ударом по російському імперіалізму та комунізму взагалі буде емансипація союзних республік, а особливо утворення незалежної України. Сам факт відкликання Москвою її намісників у Варшаві і виведення радянських військ не гарантує ще суверенності держави, коли ставлення Радянського Союзу (чи Росії) до Польщі визначається в першу чергу величезною диспропорцією сил. Співвідношення це може змінитися на нашу користь тільки в тому випадку, коли СРСР ослабне, або зміцніє Польща. Інакше кажучи, доки існуватиме імперія, доти Москва не відмовиться визначального впливу на Центрально- Східну Європу. Гедройць, підкреслимо не визнавав захоплення Совєтами Львова та Вільнюса і хотів, щоб Польща визнала право українців на ці міста. Влада Москви над Львовом та Вільнюсом залишалася для Гедройця такою ж антизаконною, як її присутність у Києві та Каунасі. Висловлення поляками-емігрантами бажання повернути прикордонні міста зміцнювало позиції Москви в Східній Європі, бо, власне, Москва гарантувала існуючі кордони. Поляки не помічали того, що, марячи про повернення втрачених земель роблять зі своїх потенційних союзників ворогів. Зміцнюючи своїми прагненнями російські впливи над Вілією та Дніпром, прогавили момент виведення радянських військ з-над Вісли»[9, с.26-28].

Весь шлях пророблений Гедройцем у зміні ставлення до нашого питання давав наслідки і в післявоєнний час. З початком 1980-х років, польські опозиціонери намагаються вже переконати читачів у тому, що український елемент на колишніх східних землях Речі Посполитої був значно вагоміший, аніж це запам'яталося в польській колективній свідомості. На матеріалах польського самвидаву Христина Чушак, дослідила, що в одній із статей опозиціонерів, наголошено, що українці були автохтонами своїх земель, мешкали там ще від часів Київської Русі. В іншій статті підкреслено присутність українців на кресах у міжвоєнний період і силу українського руху. Найчіткіше такий погляд виклав у статті Анджей Сулима Камінський, який писав, що його пригнічує «моральна та практична сліпота політичної культури, яка не хотіла побачити в українцях якщо не національних власників, то принаймні, співмешканців руського дому.

Далі публіцисти все більше звертаються до моральних, а не раціональних аргументів. Анонімний автор статті «Українці в повоєнній Польщі» переконував відмовитися від претензій до Вільнюса й Львова на тій підставі, що «чуже добро й далі приносить тільки нещастя». Також моралістичні настрої яскраво помітні у праці Богдана

Скарадзінського «Білоруси, литовці, українці».

У всіх дискусіях про креси найгострішим моментом було питання Львова. У своїй «Ostpolitik», Юліуш Мєрошевський, на сторінках паризької «Культури», зазначає, що «віддати Львів Польщі було би сміховинно низькою ціною – якщо в такий спосіб можна зруйнувати порозуміння 33 мільйонів поляків із 44 мільйонами українців».

На думку Мєрошевського, східна політика не повинна забігати задалеко у майбутнє та робити плани, що можуть стати предметом обговорення лише після здобуття незалежності. Спостерігаючи, як повільно відбувається об'єднання в західному блоці, було б непередбачливо планувати на еміграції утворення федерації чи понаддержавних зв'язків у майбутній Східній Європі.

Своїм завданням автор вважав очистити поле від жахливих помилок, які дозволили Росії «уявити» два народи. Він говорить: «Польща і Україна займають територію майже в мільйон квадратних кілометрів із населенням близьк 80 мільйонів. Нема жодних об'єктивних причин, щоби 80 мільйонів європейців – які живуть в одній з найбагатших частин нашого континенту – були позбавлені елементарних прав, що їх мають навіть громадяни Уганди чи Танзанії.

Першим пунктом польської східної політики має бути визнання права на самовизначення та незалежне існування всіх народів, пригноблених совєтами. З польського погляду, цей пункт особливо стосується українців, білорусів та литовців. Оскільки згода та одностайний фронт пригноблених народів є головною умовою ліквідації – за сприятливих обставин – російського імперіалізму, нам слід запевнити українців та литовців не лише в тому, що ми не маємо територіальних претензій на Вільно та Львів, але й у тому, що не захопимо зброєю ці міста, навіть якби обставини нам у цьому сприяли»[11, с.179-194].

Ось так, поступово, крок за кроком, за допомогою видних авторів «Культури» змінювались настрої поляків до українського питання, все це відбувалося дуже повільно, але ж вже не було такої болючості тільки при одній згадці про це.

В іншій статті «Російський польський комплекс та простір УЛБ» Ю.Мєрошевський вже зазначає: «...Після того як на шпальтах «Культури» з'явилася моя стаття під назвою «Польська Ostpolitik» - я отримав чимало листів від поляків і з багатьох країн, які цілковито підтримували викладену в цій статті програму. Не бракувало й листів від людей пера. Кілька з них зауважили, що давно вже змирилися з думкою про втрату Львова та Вілна, хоча й не пишуть на цю тему, аби не дратувати громадську думку»[10, с.195-209].

На сторінках «Культури» творилася справжня історія, і не останнє місце в ній

посіла й Україна. Редактор і його команда не байдуже поставилися до такої гострої теми як проблема кордонів у повоєнній Польщі, не боячись за різні наслідки. А найголовніше в цьому - звільнитися від стереотипів минулого, припинити мислити історичними категоріями, які провадять на манівці, навчитися мислити реальними категоріями і в таких же категоріях будувати політичні дії.

Ґедройць постійно клопотався тим, щоби зацікавити українською справою різні міжнародні політичні й інтелектуальні об'єднання, а це було завдання не просте. Тому, як не на сторінках свого часопису представляти Україну і українське питання в повному обсязі. Тому, надзвичайно важливою була «Декларація в українській справі», підписання якої Ґедройцеві вдалося зорганізувати в 1977 році. Вона містила формулювання про право України на «незалежне державне буття». Окрім поляків, цю декларацію підписали головні редактори угорського та чеського еміграційних часописів, а найголовніше, що до них приєдналися росіяни: Андрій Амальрік, Володимир Буковський, Віктор Некрасов та інші... [7, с.30]

Отже, приклад, який подав ЄжиҐедройць своїм життям і творчістю, його здатність зрозуміти, усвідомити, й пояснити причини нецивілізованих дій цілих народів і держав, це приклад високого Інтелектуала ХХ століття, яким він власне і був [8,с.40-41]. А його «Культура» протягом півстоліття сама стала моделлю співдружності та дискурсу, на її сторінках відпрацьовувалися мова взаєморозуміння, завдяки якій народи Східної Європи можуть вийти з фатального кола ворожнечі. Можна сказати, що «Культура» домоглася двох цілей: просвітила поляків, що повинні знову стати творцями своєї історії, вказала, що це - найбільша цінність. Ефективна політика не може бути сьогочасною, тактичною, вона повинна також бути далекосяжною, сміливого бачення. Таким сміливцем був ЄжиҐедройць, людина, яка мала натхнення, витримку, такт і просто волю до великих справ, а його журнал «Культура» – справжнє знаряддя для досягнення великих цілей.

Джерела та література

1. Зоряна Курдина. ЄжиҐедройць – редактор, який передбачив польську і українську незалежність. – Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – №2. – 2008. – с.2 –3.
2. Ігор Федик. Креси./Федик І.// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/blog/421.html?page=2>.
3. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976-1989). – Л.: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 2011. – 304 с.
4. ЦДАВО України. – Ф.5235. – Оп.1. – Спр.55-59.
5. Berdychowska B. Giedroyc i Ukraińcy // Jerzy Giedroyc – Emigracja ukraińska. Listy 1950–1982. Warszawa, 2004. Archiwum Kultury. – Т.8. – S.5-54.

6. Маєвський Ю.З. Лист до редакції / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури" // Видання підготувала Б.Бердиховська. – Київ, 2005. – С.158.
7. Бердиховська Б. Україна в житті ЄжиҐедройця і на сторінках паризької "Культури" // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури". Київ, 2005. – С.9–33.
8. Зашкільняк Л.ЄжиҐедройць як «романтичний реаліст»//Л.Зашкільняк// Польсько-український діалог: часопис «Культура» та його спадщина/ видання підготув Оля Гнатюк (до сторіччя Є.Ґедройця). – Львів: Центр гуманітарних досліджень. – 64с.
9. Осадчук Б. Україна, Польща, світ. - К.:Смолоскип, 2001. – 356 с.
10. Мєрошевський Ю. Російський "польський комплекс" та простір УЛБ // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури" // Видання підготувала Б.Бердиховська. – Київ, 2005. – С.109
11. Мєрошевський Ю.Польська «Ostpolitik» // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької "Культури" // Видання підготувала Б.Бердиховська. – Київ, 2005. – С.179-194.
12. Бакула Б. Польща і Україна в діяльності "Kultury" // Сучасність. 1997. – № 1. – С.97–103.

Аннотація

Проанализированы вопросы проблемы границ в польско-украинских отношениях на страницах парижской «Культуры». Освещена роль журнала и его редактора ЕжиҐедройца для налаживания польско-украинского примирения.

Ключевые слова: «Культура», редактор, граница, польско-украинские отношения, ЕжиҐедройц, украинский вопрос.

Annotation

Questions of a problem of borders in the Polish-Ukrainian relations on pages of Parisian "Culture" are analysed. The role of the magazine and its editor Jerzy Gedroyts for adjustment of the Polish-Ukrainian reconciliation is shined.

Key words: "Culture", editor, border, Polish-Ukrainian relations, Jerzy Gedroyts.

Світлана Якименко

(Київ)

ПІДГОТОВКА ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ НА СХІДНИХ ОКРАЇНАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З УРСР В ПЕРІОД НЕПУ

Аналізується підготовка земельного фонду, обводнення, будівництво доріг на Східних окраїнах РСФСР зокрема, території Сибіру, Далекого Сходу, Поволжя та Уралу для переселення українців в 1920 роках.

Ключові слова: міграції українців, земельний фонд РСФСР, сільське господарство РСФСР.